

Jadwiga Czarny

Gminny Ośrodek Kultury, Promocji Turystyki i Sportu
Bystra-Sidzina

SKANSEN W SIDZINIE

Historia Skansenu w Sidzinie – Muzeum Kultury Ludowej sięga 1963 roku, kiedy to dwoje ludzi, którym leżała na sercu dbałość o kulturę i lokalne obyczaje, zauważyło, że równocześnie z wybudowaniem we wsi traktacji elektrycznej i dostarczeniem energii idą w zapomnienie (są masowo niszczone i wyrzucane) urządzenia oraz proste, niewymagające zasilania sprzęty codziennego użytku, które służyły przez długie lata kolejnym pokoleniom ludzi zamieszkujących podbabiogórskie wsie. Tymi osobami byli: pan Adam Leśniak – sidzinianin z urodzenia, nauczyciel, regionalista, miłośnik rodzimej kultury i tradycji oraz miejscowy proboszcz – ksiądz Józef Świsstek, urodzony w Makowie Podhalańskim, rozmiłowany w terenach Spisza, Orawy i okolic Babiej Góry, krasomówca i gawędziarz, niosący światło oświecenia wiernym, propagujący język polski we wszystkich nabożeństwach. Ksiądz Świsstek miał duży szacunek dla zabytków, dawnej tradycji i spuścizny wieków, którą nie tylko sam pieczołowicie pielęgnował, ale i zachęcał do tego innych. Kapłan od lat 50. XX wieku z zamiłowaniem zbierał i kolekcjonował ludowe świątki, malowidła na szkle oraz inne zabytkowe przedmioty. Wtedy w Domu Wczasów Dziecięcych w Sidzinie, którego kierownikiem był Adam Leśniak, utworzona została pierwsza izba regionalna, w której swoje miejsce znalazły wychodzące z użycia sprzęty oraz pamiątki z okresu II wojny światowej.

W Sidzinie na roli Binkówka znajdował się teren malowniczo położony nad potokiem Kamycko, zgodnie z planem zagospodarowania przestrzennego przeznaczony pod budownictwo. Adam Leśniak pozyskał część tego terenu na potrzeby muzeum, dzięki czemu w 1963 roku z okazji 400-lecia powstania wsi Sidzina, w tym niezwykle urokliwym miejscu otwarto skansen. Postawiono tam wówczas pierwszy budynek – chałupę Banasika, przewiezioną z Małej Sidzinki. Sidziński skansen został założony jako oddział Orawskiego Parku Etnograficznego w Zubrzycy Górnej i tak funkcjonował aż do 2009 roku, kiedy to stał się samodzielną samorządową instytucją kultury, której organizatorem jest gmina Bystra-Sidzina. W chwili obecnej ekspozycję skansenu stanowi 8 obiektów.

Chałupa Banasika – zbudowana z jodły w 1807 roku kurna chata, przeniesiona z przysiółka Mała Sidzinka w 1963 roku. Powierzchnia zabudowy wynosi 49,5 m², a powierzchnia wozowni 17,6 m². Łącznie kubatura zabudowania wynosi 238 m³. Jest to typ chałupy zrębowej, zwanej wieńcową. Budowa tego typu obiektu polega na poziomym i warstwowym układaniu bali, czyli płazów, łączonych na narożach za pomocą specjalnych zaciągów, w owej chałupie występuje złącze typu na „rybi ogon/jaskółczy ogon”. Konstrukcja wzmocniona została drewnianymi kołkami. Dolna warstwa zrębu i górna wzniesiona jest z grubszych bali. Surowcem wypełniającym konstrukcję jest mech. Chałupa zbudowana została na wyższej, kamiennej podmurówce. Dach o konstrukcji krokwiowej, dwuspadowy, przyczółkowo-naczółkowy, tzw. dymnikowy, kryty jest gontem drewnianym. W dachu występują specjalne otwory (dymniki), przez które dym wydostawał się na zewnątrz. Pod dachem znajduje się strych. Charakterystyczne dla tej chałupy są zdobienia rysy, czyli wysuniętych belek podpierających duży nadwieszony okap, umieszczonych na ganku biegnącym wzdłuż frontowej ściany chałupy oraz drzwi posiadające półkolistę wycięcie nadproży. Trapezoidalne szczyty są wypełnione szalunkiem z desek. W szczytach znajdują się otwory w kształcie kwadratu – małe oszklone okienka.

Wewnątrz budynku szpary między belkami są zamalowane na kolor niebieski (czyste wapno z dodatkiem ultramaryny). Podłoga wykonana jest z drewnianych desek. Sufit (powął) wykonany jest z desek, które są przybite do desek stropowych od strony strychu. Deski łączone są na „wypust”. Na środkowej belce pułapowej w świetlicy umieszczono datę wybudowania budynku. Natomiast w piekarni, tzw. czarnej izbie, w powale znajduje się mały otwór, przez który dym wydostawał się na poddasze. W piekarni, pełniącej funkcję kuchni, mieści się na wprost wejścia piec kurny z otwartym paleniskiem. Przyrządzanie posiłków odbywało się w specjalnych naczyniach, do których przymocowany był trójnóg lub w garnkach ustawionych na trójnogu, piecu chlebowym lub nalepie. Przez środek świetlicy biegnie pod stropem pojedyncza belka zwana sosrębem, na której umieszczono prośby do św. Floriana o oszczędzenie przed ogniem oraz data budowy i nazwiska fundatorów. Chałupa posiada bogatą snycerkę wykończeniową.

Jest to typ chałupy szerokofrontowej, charakteryzującej się jednotraktowym układem pomieszczeń. Oznacza to, że pod wspólnym dachem połączona jest część mieszkalna i inwentarsko-gospodarcza, która jest oddzielona sienią, co powoduje powstanie wydłużonej bryły budynku. Chałupa składa się z tzw. świetlicy, piekarni, sieni i komory. Od tyłu chałupy do ścian bezokiennych przystaje pomieszczenie gospodarcze (kuca). Wnętrze są wyposażone w sprzęt domowy i elementy wystroju ludowego typowego dla pierwszej połowy XIX wieku.

Skansen w Sidzinie; fot. archiwum J. Czarny

Chałupa Anny Kozioł (Trutego) – budynek z 1901 roku. Chałupa została przeniesiona na teren skansenu ze Spytkowic w latach 1982–1984. Powierzchnia zabudowy to 82,15 m², a kubatura wynosi 368 m³. Wykonana jest z drewna świerkowego. Jest to typ chałupy zrębowej, zwanej wieńcową. Dolna i górna warstwa zrębu wzniesiona jest z grubszych bali. Surowcem wypełniającym konstrukcję jest glina. Chałupa zbudowana jest na kamiennej podmurówce. Dach budynku o konstrukcji krokwiowej, dwuspadowy, przyczółkowo-naczółkowy kryty jest gontem, posiada też duży nadwieszony okap. Występują tu trapezoidalne szczyty, wypełnione szalunkiem z desek. Podobnie jak w poprzedniej szczytach znajdują się otwory w formie kwadratu. Na zewnątrz budynku, między belkami szpary są zamalowane na kolor niebieski (wapnem z dodatkiem ultramaryny), zaś wewnątrz na kolor biały (wapno czyste). Podłoga jest wykonana z drewnianych desek. Sufit (powął) wykonany jest z desek, które przybite są do desek stropowych od strony strychu. Deski łączone są na „wypust”. Chałupa posiada bogatą snycerkę wykończeniową. Poprzez środek domostwa biegnie pod stropem pojedyncza belka, zwana sosrębem, na której umieszczono prośby do św. Floriana o oszczędzenie przed ogniem oraz datę budowy i nazwiska fundatorów. Znajduje się tutaj również motyw rozety cyrklowej. Jest to typ chałupy szerokofrontowej, charakteryzujący się jednotraktowym układem pomieszczeń, co oznacza, że pod wspólnym dachem są połączone część mieszkalna i inwentarsko-gospodarcza, które oddzielone są sienią, co powoduje powstanie wydłużonej bryły budynku. Chałupa składa się z tzw. świetlicy, piekarni, sieni i komory. W piekarni-kuchni znajduje się piec z paleniskiem i blachą, kociołkiem na ciepłą wodę, piecem chlebowym, nalepą i kominem. W ścianie oddzielającej piekarnię od świetlicy umieszczona

jest tradycyjna szafka. Świetlica, do której wejście prowadzi z piekarni wyposażona jest w piec grzewczy (kurny), ogrzewany od kuchni. Izba biała była zwykle usytuowana tak, aby jej okna wychodziły na południe. Była użytkowana jedynie podczas świąt, czy innych ważnych uroczystości. Przyjmowano tutaj również gości. Na ścianach umieszczono obrazy religijne. Komora natomiast stanowiła rodzaj magazynu, a niekiedy wykorzystywana była też do spania. Wnętrze chałupy służy do organizowania wystaw czasowych, spotkań, warsztatów. Dawne pomieszczenie komory, znajdujące się po lewej stronie od sieni, pełni dziś rolę kasy skansenu.

Lamus, spichlerz – budynek z 1897 roku, piętrowy, drewniany, tzw. „górką”. O konstrukcji zrębowej, zbudowany z bali, na rzucie prostokąta o wymiarach 5,03x3,42 m. Obiekt postawiony jest bezpośrednio na kamieniach, bez podmurówki. Dach lamusa o konstrukcji krokwiowej, dwuspadowy, przyczółkowo-naczółkowy, pokryty jest gontem drewnianym. Jest to typ spichlerza piętrowego z gankiem nadwieszanym na wysokości piętra i prowadzącym do znajdującego się tam pomieszczenia. Po dwóch stronach budynku znajduje się drewniana galerijka z balustradą. Występują proste, trójkątne szczyty, które wypełnione są szalunkiem z desek. W szczytach zostały wycięte małe otwory w formie kwadratu. Budynek z bogatą snycerką stolarską. Podłoga, stropy i sufit (powąła) wykonane są z desek. Ściany są drewniane. Szpary wewnątrz i na zewnątrz obiektu omszone są mchem, wypełnione (osmarowane) gliną i zamalowane na kolor niebieski wapnem z dodatkiem ultramaryny.

Budynek stanowił zaplecze gospodarskie. W specjalnych skrzyniach przechowywano w nim zboże. Po pożarze jednego z domów, dół spichlerza był zamieszkały przez trzy lata przez rodzinę pogorzalców. W jego wnętrzu urządzona została Izba Pamięci Narodowej dla dokumentacji kampanii wrześniowej 1939 roku i działań wojennych.

Kuźnia (Trzopa, Gawrona) – budynek z końca XIX wieku, przeniesiony na teren skansenu w 1968 roku. Zbudowany z bali o konstrukcji zrębowej, zwanej wieńcową. Surowcem wypełniającym konstrukcję jest wieńcianka drewniana. Dach obiektu przyczółkowo-naczółkowy, kryty gontem drewnianym. Występują proste trójkątne szczyty, które wypełnione są szalunkiem z desek z wyciętymi otworami w kształcie gwiazdy. Kuźnia była stawiana bezpośrednio na kamieniach, bez podmurówki.

Podłoga w budynku wykonana jest z bitej ziemi, tzw. klepisko gliniane. We wnętrzu kuźni znajduje się pełne wyposażenie kowalskie m.in. piec kowalski, skórzaný miech dochodzący do paleniska, kowadło i narzędzia potrzebne do pracy kowala.

Chałupa Wójta Maja (Kostkowioka) – budynek z drugiej połowy XVIII wieku, zbudowany z drewna świerkowego, szpary omszone mchem. Jest to typ chałupy zrębowej, zwanej wieńcową. Dolna warstwa zrębu i górna wzniesiona jest z grubszych bali. Surowcem wypełniającym konstrukcję jest mech. Chałupa zbudowana została na wyższej kamiennej podmurówce. Dach o konstrukcji krokwiowej, dwuspadowy, przyczółkowo-naczółkowy, tzw. dymnikowy, kryty gontem drewnianym, posiada duży nadwieszony okap. Występują proste trójkątne szczyty, które są wypełnione szalunkiem z przybitych ukośnie desek.

Podłoga i sufit (powąła) są wykonane z desek, łączonych na „wypust”. Jest to typ chałupy szerokofrontowej, charakteryzujący się jednotraktowym układem pomieszczeń, co oznacza, że pod wspólnym dachem połączona jest część mieszkalna i gospodarcza, które oddzielone są sienią, co powoduje powstanie wydłużonej bryły budynku. Chałupa składa się z tzw. świetlicy (w której znajduje się ekspozycja zamożnej rodziny chłopskiej z 2 poł. XVIII wieku, z wyposażeniem, które służyło sidzińskiemu wójtowi), sieni i piekarni (w której urządzony został warsztat tkacki z całym sprzętem do obróbki lnu). Po bokach, jak i z tyłu chałupy, do ścian bezokiennych przystawiono pomieszczenia gospodarcze (tzw. kuce).

Dzwonnica loretańska – budynek z 1937 roku, został przeniesiony z przysiółka Wielka Polana w Sidzinie w 1991 roku. Zbudowana na planie kwadratu o bokach 2,56 m. Konstrukcja obiektu, zrębowo-słupowa nakryta została ostrosłupowym daszkiem blaszanym wspartym na drewnianych kolumnach, zwieńczona kutym krzyżem. Ściany szalowane deskami, nakryte gontowymi przydaszkami. Podłoga wykonana jest z desek. Wewnątrz znajdują się eksponaty o tematyce sakralnej oraz wystawa palm wielkanocnych.

Młyn wodny – budynek z początku XX wieku, przeniesiony z Sidziny Kamycko-Zagrody w 2009 roku. Obiekt o konstrukcji słupowej (szkieletowej), obity deskami, postawiony na kamiennej podmurówce. Dach dwuspadowy pokryty jest gontem drewnianym. Sufit i podłoga wykonane są z desek. Do budynku przystaje koło wodne. Wewnątrz budynku znajduje się przeniesiony z Jordanowa zakład stolarski z XIX wieku.

Zagrodowa chałupa Gałki z Bystrej – z końca XIX wieku, przeniesiona do skansenu w 2009 roku. Obiekt został zbudowany z drewna iglastego. Jest to typ chałupy zrębowej, zwanej wieńcową. Dolna warstwa zrębu i górna wzniesiona została z grubszych bali. Surowcem wypełniającym konstrukcję pomiędzy belami są specjalnie strugane wióry (wełnionka) z drewna świerkowego (smreka). Wełnionka była zazwyczaj zwijana w ozdobne warkoczki i wbijana w szczeliny między balami (płazami),

aby w ten sposób je uszczelnić. Wewnątrz budynku warkocze zostawały obcięte, jednakże często (w przypadku mszenia dwustronnego) ozdobny warkocz pleciono z obydwu stron ściany. Uszczelniona drewnianymi wiórami chałupa zyskuje trwałą izolację termiczną i interesującą dekorację.

Pokryty gontem dach ma konstrukcję krokwiową, jest dwuspadowy, przyczółkowo-naczółkowy, z dużym nadwieszonym okapem. Proste trójkątne szczyty są wypełnione szalunkiem z desek. Podłoga wykonana została z drewnianych desek. Sufit (powął) wykonany jest również z łączonych na wypust desek, które są przybite są do desek stropowych od strony strychu. Chałupa posiada bogatą snycerkę wykończeniową. Jest to typ chałupy szerokofrontowej charakteryzujący się jednotraktowym układem pomieszczeń, co oznacza, że pod wspólnym dachem znajduje się część mieszkalna i inwentarsko-gospodarcza. Jest to tzw. „dom na dwa końce”. W części mieszkalnej znajduje się obecnie biuro administracji oraz wystawa czasowa, natomiast w części dawnej obory znajdują się toalety, a w części stodoły odtworzono dawne boisko.

Typowe domostwa Babiogórców czy Kliszczaków można dzisiaj zobaczyć już bardzo rzadko. Czasem jeszcze w odległych przysiółkach wsi, zza murowanych budynków mieszkalnych, wychyla się jakaś stara, często zaniedbana chata. Tym bardziej cenne są obiekty zgromadzone w skansenie w Sidzinie. Dodatkową atrakcją skansenu jest ekspozycja rzeźb plenerowych, które przedstawiają postaci z legend i baśni z tego terenu. Można tam zobaczyć diabła, który ukazywał się wędrownym kupcom w lesie zwanym „gojka”, jest topielec wciągający do studni zbyt ciekawskie panny, planetnika – który włada chmurami i deszczem czy czarownicę, która żyła tu przed wiekami oraz boginki.

Skansen przyciąga corocznie kilka tysięcy odwiedzających, którzy pragną na moment odbyć swoistą podróż w czasie i pochylić się nad przeszłością, nad historią ludzi zamieszkujących tereny Podbabiogórza. Okazją do tego są także doroczne imprezy folklorystyczne takie jak np. „Czar smaków i czasów minionych” czy „Między dawnymi a nowymi czasy”, którym towarzyszą warsztaty twórczości ludowej i w sposób szczególnie podkreślana jest odrębność kulturowa ludzi zamieszkujących te tereny.